

„קיווקה גנב“ ותבונת הגורל הנכנע של טוביה החולב. כאחת: אותו נאום בבית הכנסת הגדול בקולומיה היווה האיקדום לעשרים שנות תיאטרון הבאות, בהן באו לידי ביטוי תכונותיהן של הדמויות הנזכרות, פעמינו בנפרד, ופעמים ביחד.

בתקופת הנאצים נקלע אלכסנדר גרנך לברית המר עצות ומשם — לאחר חודשי מאסר — לניו יורק, הוא ניסה לשחק תיאטרון יהודי, אך זוהרר הועם באמריקה זה מכבר, ולגרנך לא נמצא מקום בתיאטרון היהודי. עובדה זו דיכאה אותו למדי והחדירה מרירות ללבו.

גרנך נפטר באופן פתאומי, לאחר ניתוח כושל של המעי הגס ב־14 במרס 1945.

ראיתי דומם בתנוחת המוות, עם חיוך מאובן על כניו שהעיד, כי גרנך הסתלק מן העולם ללא תר-עומת, דווקא ביום תקוותו, אמונתו ואהבתו לבריות. ש. ב.

נתוודעתי אל גרנך בשנת 1915 בצבא האוסטרי, ביחידת „פראי קצונה“, שם שימח את לבם של קצינים ב„קסינו“ (כעין „שקס“). הוא דיקלם לפנייהם את „פאוסט“ וזכה למחיאות כפים נרגשות. לאחר המלחמה פגשתיו בקולומיה, כפעיל בשורות ז'פ.ס. (מפ"לגה סוציאליסטית יהודית) ונאום מקובל מאוד באסיפותיהם. זכור לי נאומו המפורסם, בו הגיע לשיא יכולתו הריטורית, כאשר הוא ניצב על הדוכן („בא-לעמער“) בבית הכנסת הגדול בקולומיה ומטיח את מחאתו הרועמת נגד הפרעות על יהודים בלבוב. היה זה נאום בלתי נשכח! מגרנו של גרנך דיברו — האירוניה והנקמה של „שיילוק“, מסירות הנפש של

הספר תורגם ממקורו הגרמני (Da geht ein Mensch) ע"י יעקב מעסטל. הספר תורגם לעברית ע"י ג. ק. גרשוני בשם: אדם ונתיבו ויצא לאור בהוצ' „ספרית הפועלים“, מר-חביה 1948.

הרבי־בחור

הקוויטל (פתק) עם הפדיון, ביקש שהרבי ירבה בחפיו לה ויטריח לשם כך גם את סבו הקדוש. תלה הרבי עיניו בפדיון וחייך, וחזר והסתכל בפדיון וחייך, וכך שבע פעמים. שאל החסיד לפשר חיוכו, השיב: ראיתי הענין חמור מאד וחששתי שמא כביכול לא יעתר לי, שנסתי את מתניי והלכתי לחפש את סבי במרר מים, שיפיל גם הוא תחינתו לפני כסא הכבוד. עליתי לרקיע הראשון ושאלתי למקום כבודו של הסבא, תמהו מלאכי מרום: כאן תבקש את ר' מרדכי־לי מנדבורנה? תעלה מעלה; חייכתי ועליתי לרקיע השני. אך גם פה חזר וחזר, כך עליתי מרקיע לרקיע, עד שהגעתי לרקיע השביעי, ושם, בפמליא של מעלה, מצאתי את הסבא. עייף מעמל־הדרך, מיהרתי כל עוד נשמתני בי, להרצות לפניו את בקשתי, חיך הסיבא ואמר: שוטה שכמותך, בעד כתר אחד נואלת לטפס שבעה רקיעים ולהחריד גם אותי ממנוחתני?! מתוך מבוכה חייכתי גם אני — וירדתי מברייש... והרי מעשה במקשה ללדת, שבאו והעירו את הרבי־בחור אחרי חצות הלילה משנתו שיתפלל עליה, אם משום שההפרעה לא היתה נוחה לו, אם משום שהפדיון היה זעום, העמיד פנים שהוא מוכן ומוזמן להענות, אלא שהשיא לו לבעלי־הבקשה עצה טובה, שיטריח את עצמו מיד אל הרבי מסולה (רבי מסוגו) ויעורר גם אותו משנתו, שהענין חמור ודורש קונסיליום של רביים..

לאחר פטירת הרה"ג רבי הלל לייש (ליכטנשטיין), שהיה ידוע לא רק בגודל תורתו, אלא גם בעוצם צדקתו ובלהט קנאתו, קנו להם שביתה בקולומיה „רביים עממיים“, שאנשי־שלומם היו מפשוטי העם. בפדיונותיהם העלובים סיפקו הללו לרבי את צרכיו העומים וקיבלו תמורתם את ברכותיו ביד נדיבה. ואחד מאותם הרביים העממיים, טיפוס מיוחד בעדת הרביים בני סוגו, היה הרבי־בחור.

הרבי־בחור — כך היה כינויו בפי כל, רבי — על שום היותו נכד של הרבי ר' מרדכי־לי מנדבורנה, יזכות אבות זו היתה לו גם כעמוד העיקרי, ובעצם גם היחיד, שעליו נשענה אדמויותו. השם בחור בא לו בגלל רווקותו, שהיתה כחידוש בעולם החסידי, שכבר תפסה בו מקום־כבוד אפילו בתולה („די לודמיר מויד“) — אך לא אדמו"ר רווק. אפשר ומשום חידוש זה דוקא נמשכו אליו המונים ועשאוהו רבי לעצמם. והוא לא נטל גדולה יתירה לעצמו ולא התנשא על קהל חסידיו ואנשי־שלומו, אלא נשאר בעמ־מיותו והתנהג בפשטות ובצנעה, הירבה בתפילה ומיעט באמירת תורה. הוא היה גם בעל חוש הומור, ובמקום מופתים וסיפורי נפלאות סיפרו חסידיו מפיו דברי טעם וחידוד.

חידודין ודברי חכמה

פעם הביא חסיד לפניו ענין חמור, ובמסרו לו את

אתה מבקש? אמרתי להם: חיים מאוטינייה. לטשו עיניהם ואמרו לי: מאי בעי חיים הכא? חיים לא עלה מעולם לרקיע. אותה שעה אמרתי בלבי: אם חיים אינו עולה לרקיע, הרי מכאן ואילך לא אעלה גם אני.

המפורסם ברביים

שלמה ביקל מקדים בספרו „א שטאט מיט יידן“ פרק להרבי-בחור (עמ' 124-129), בו נאמר בין היתר: „בבריקיץ, בדרך לגימנסיה, אני פוגש תמיד את הרבי-בחור. עוד מרחוק, אי-שם ברחוב החייטים, אני שומע את „מודה-אני“ שלו העולה מעומק-החזה; וכשאני פונה אני רואה אותו מטייל בגודל-חשיבות לפני פתח בית החומה שלו. הוא לבוש חלטי-שיראין מצויץ, ולראשו ישובה בסולידיות מופרזת כיפת-קטיפה גבוהה. פנים רחבות — דם וחלב; זקן קצר ופיאות ארוכות, היורדות מתחת הכיפה כסרט-משי אל כפיו. אף כי עודו אברך (מגין שנותיו לא למעלה משלושים וכמה) כרסו משופעת לפניו. שעל כן הרי לוכו כאילו היתה לו חטורת-שמאידך-גיסא. בידי הטייל ספלהקפה שצריך להצטנן עד שיאמר ברכות ההשכמה. בני אדם עוברים ומקדימים לו „בוקר טוב“ רחב. כל עוד הרבי „אומר“, הוא אך לפרקים רחוקות יעכב מישוהו, ואם יעכב — הרי רק ברמזות-עיניו המחייכות בחסד. אולם משהגיע לפרק קפה, כמעט שאינו מניח אדם מבלי להשיב לו. התשובה היא או סתם „שנה טובה“, או שאלה ביתית לבריאות, לפרנסה, ולפעמים חידוד, דבר-הכמה, שיש בו לרוב כדי עקיצה דקה בנקודת-הנפש הרפויה ביותר.

אלה דברי-החכמה שעשו את הרבי-בחור לא רק כמפורסם ביותר שבין הרביים בקולומיה, אלא הרציאו לו מוניטין בכל גליציה המזרחית. מקולומיה הרחק למחוזי לבוב היו מספרים חידודיו של הרבי-בחור. ביחוד היו נהנים מאמרותיו המשכילים והאפיקורסים, כי חכמותיו של הרבי המשונה, נשאו לעג עצמי חריף ולא חששו מהגדרה ציגית ביותר של חסידות וחסידיים.

לא היתה דרך טובה יותר להלעיג על „מופתי הצדיק“, מאשר לספר מעשה של הרבי-בחור. כמובן, לא כל הסיפורים היו אוטנטיים. הרבה מהם אף נתלו בו ברבי, אך גם אלה שנתלו בו היו שלו, כי התאימו לדרך-דיבורו. הוא רק לא סיפרם מלכתחילה, כי לא עלו על דעתו. הוא, הרבי-בחור, כאילו התכוון במיוחד לכך, שהתעמלנים האפיקורסיים לא יחסרו חורמר. ספלהקפה בידו, היה נעצר בטיול-הבוקר שלו ליד ביתו ומספר את סיפורו האחרון במסכת ההלעגה העצמית, שרקם אותו זה עתה...

ועל דברי תורה שבפי הרבי-בחור: את הפסוק בתהלים — „זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה“, פירש הרבי-בחור כך: „זה דור דורשיו“ — דור זה הוא דור שוא (כזוב), „מבקשי פניך“ — אלו הצדיקים המתפללים להשם יתברך, „יעקב“ — אך הם עוקבים „סלה“ אחרי הסלע, היינו שעינים ל„פדיון“. כשנתמחו חסידיו לשמוע התורה הזאת, שיש בה דרך הצלפה עצמית, השיבם: מוטב שייאמרו הדברים מפי מאשר ייאמרו מפי אחרים. כאשר הם נאמרים בפי — יראו בהם סתירת-תורה, ותחת לפגום בכבוד הצדיק, עוד יוסיפו לו לזיית-חן של מדת עניויות.

אברהם יצחק ברוור כותב במסות „קולומיה“ (הוצפה, תל-אביב, תשי״ד): „הוא לא שאף להיות „בעל מופת“ בעיני חסידיו. בימי הבחירות לפרלמנט האוסטרי, כשנלחמנו אנו הציונים למרעמדנו, ד״ר יהושע טהון, נכנסתי לרבי הבחור להשפיע עליו, שהוא וחסידיו יצביעו בעד המועמד הלאומי. הוא הבטיח לפעול בקרב אנשי שלומנו וביקש חומר תעמולה. כפי ששמעתי לא האריך ימים. כשהרגיש בקצו המתקרב לימד את בנו לאמור „קדיש“. בנו היה אחרי המלחמה ציוני, לובש ארוכים, אבל משחק מובקק בכדור-רגל (ראה רשימה נפרדת — המערכת).

ר' חנוך שכטר, ממנהיגי „המזרחי“, סיפר על הרבי-בחור: הרבי-בחור היה נכדו של הצדיק ר' מרדכי כילי מנאדבורנה (שמרצאו מהרבי ר' מאירל מפרמישלין). שנודע בדרכו המיוחד לאחר זמנו ביום שלם משאר הבריות, כגון שהיה סועד סעודת ליל-שבת כמעט סמוך לאור היום וסעודת הצהריים במוצאי שבת וסעודת מלה מלכה בבוקר של יום ראשון. ועל דרך זה היו גם תפילותיו. נכדו בא לקולומיה נער כבן ארבע עשרה, יפה עינים וטוב רואי, פאותיו סדרות לו תלחלים ומגיעות עד טבורו, והביא ניוגנים נעימים מורשת אבותיו והיה מיטיב נגן. יחוסו וניגוניו של הנער עמדו לו שהתלקטו סביבו מפשוטי העם ורובם קצבים, והם סיפקו לו ביד רחבה ארוחתו, ארוחת תמיד: בשר ודגים ויין. מיד התחיל מתנהג כרבי וכינוי שזכה בו, לפי שהיה בימים ההם נער פנוי, כינוי רבי-בחור, דבק בו עד יומו האחרון. זולתו היו בעיר גם רביים אחרים, איש איש וכינויו: מוקרה-רבי, מפני שמדורו ברח' מוקרה; סולר-רבי, מפני שבא מעיר סול; קומרנר-רבי, מפני שבא מעיר קומרנה.

מעשה באדם אחד, דוד כתבן שמו, שהיה מחסידי הרבי ר' חיים מאוטינייה ופעם פגש את הרבי-בחור וביקש להלעיג עליו. שאל: „רבי, כבר היית היום ברקיע?“ השיב לו מיד: „רגיל הייתי יום-יום לעלות לרקיע, אולם פעם אחת שאלתי שם: והיכן חיים? שאלו אותי מלאכי מעלה ברוב תמיהה: איזה חיים

בררה עם פטירתו: „במשך עשרים וכמה שנות רב-יותו — לא עשה — עשירות מן הפדיונות, אלא נתחור, כי חי כל ימיו בדחקות גדולה היה אולי גדול-בעל-הצדקה שבעיר. הפדיונות, שהחייטים, הסנדלרים ובעלי העגלה שבקולומיה היו נושאים ביד כה רחבה לרבי-בכור, הוציא הוא למשלחות-עצים ומזונות למשפחות יהודים עניים וחולים. והוא עצמו, על אשתו וילדיו, לא נהנה יותר מכל משפחה עניה אחרת. — —“

ד. ש.

אולם המחבר מביא גם דעה אחרת על הרבי-בכור: „הרבי מנימירוב (בסיפורו הנודע של י. ל. פרץ) היה אחת בשנה, בימי סליחות, יוצא בדד להסיק התנור בחדרה הקר של יהודיה חולה. הרבי-בכור היה מארגן עשרות ומאות של חסידיו ויוצא עמם עשרות פעמים בשנה לסיור של מצוות מעשיות קטנות. חסידיו של הרבי-בכור מביאים אגודות עצים, מסיקים התנור בחדרים קרים של יהודים חולים.“

לאחר שהוא מביא דעה זו, המראה את הרבי-בכור ראייה כפולה, אחרת, הוא מוכיח גם צדקתה, שנת-

מאיר לייפר-רדליך

חוג ה„סביטליצה“

מאיר, שהיה ידוע בקרב רבים בשם רדליך — היה מרבה לכתוב דווקא בשם — לייפר. הוא ריכו סביבו בני נוער כשרוניים בתחומי המוסיקה והדרמה וגייש חוג קבוע של פעילות אמנותית, שחרגה הרחק מעבר למסגרות של חובבנות צעירים גרידא, ואשר השיגה את שיאה בהופעותיה על קרשי הבמה של האולם הגדול ביותר בעיר, האולם של קופת החיסכון („קאסה אושצ'נדנסצי“).

כיד ימינו ואדריכלו בביסוס החלק המוסיקלי של חוג ה„סביטליצה“ ובונה את תכניתיו המוסיקליות, היה (גם מבצעם החשוב) מאיר ניימן, כיום — המלחין הנודע בישראל, מאיר נוי.

שני ה„מאירים“ היו מתיחדים במשך שעות (לעתים, גם בגן העירוני — „מייסקי פרק“), מתכננים, מחברים שירים, תמלילים ומנגינות כאחת. מאיר רדליך לא ידע תווים, אלא שהיה מפזם לו איזה מנגינה ומעלה אותה אחר בפני מאיר נוי שירשום לה תווים. והיה, כאשר מאיר נוי היה מעיר לרדליך שהמנגינה „אינה יפה“, אמר לו „טוב, אז תיפה אותה“. אט, אט היתה מתגבשת מנגינה אחרת לגמרי...

על דרכו לחוג ה„סביטליצה“, מספר כיום מאיר נוי, שהצטרף אליו בהמלצתו של פרופסור ברנדס הנודע, אותו הכיר כסטודנט בגימנסיה הפולנית: „הזכרונות על אותם ימים, אומר מאיר, הם מטושטשים ומעומעמים. מה שזכור לי רק הוא, כי החזרות שלנו התקיימו בבית הספר של הברון הירש, ברחוב שפיטלנה. היינו באים לשם אחרי הלימודים, אוכלים במקום את האוכל שהבאנו איתנו ושוחים תוך קיום החזרות, עד שעה מאוחרת בלילה.“

כאמור, הרוח החיה בכל הפעילות הזאת היה מאיר רדליך-לייפר, ועל ידו — חבורה של מספר עוזרים —

כבנו של ה„רבי-בכור“ היה מאיר'ל מנעוריו נער אדוק, מגדל פיאות ולובש „קאפוטה“, עם זאת, ניכר בו כבר מילדות חוש ההומור, אותו ירש כנראה מאביו. בזכרונם של העוברים ליד ביתו של הרבי מצטיירת עדיין תמונת הילד עם הפיאות הארוכות והמסולסלות, המושיט את ידו ומכריז בחיוך שובבני: „הבו לי פרוטה — ואתן לכם ברכה...“

במשך שנים מספר המשיך מאיר באורח חייו המסורתי, אך לא התמיד בו, יותר מזה, מאז שעמד על דעתו, ובגיל צעיר למדי, החל לגלות פניו להשכלה וללימודים חילוניים. הוא הירבה בקריאת ספרים וגייש לעצמו השקפת עולם ציונית-סוציאליסטית. לימים, נטה יותר שמאלה והיה פעיל במפלגת „פועלי ציון שמאל“.

תחום עיסוקו הציבורי לא היה בצד הארגוני, אלא בשטח העיון והספר, הספרות והתרבות. במשך שנים הוציא לאור את השבועון „זעלבסטשוץ“, שהיה גם עורכו ואף כתב את מרבית מאמריו.

כדרך יהודי גאליציה בכלל ואנשי קולומיה בפרט, נהגו הבריות להעלות שמץ של סקפטיות מהולה במקצת לעג וחיוך דק של ספקנות, בראותם את העיתון ה„פרובינציאלי“, אך לאמיתו של דבר היו משתוקקים לראותו ולקרות בו את כל הדברים ה„פיקנטיים“. לימים, הוא נהפך לחלק מהנוף, עד שהתחסל סמוך לפרוץ מלחמת-העולם השנייה מחוסר תקציב.

בהיותו מחונן בחוש דרמטי-מוסיקלי, פיתח מאיר לייפר פעילות אמנותית ענפה, בעיקר, בקרב הנוער היהודי בקולומיה. תוך כך, גילה גם יכולת ארגונית ומנהלית שהיו דרושים להכנת מופעים אמנותיים לשם העלאתם על במות בפני הקהל הרחב.